

Az Angol-Csatorna szigeteinek gazdasági pályái: párhuzamok és kihívások

Bevezetés

Egyes területek sikeressége, versenyképessége több esetben az adott térség sajátos helyzetéből fakad, amelyet korábbi történelmi előzmények, különleges, nem tipikus gazdasági-társadalmi kapcsolatrendszerek és nem utolsósorban történelmi véletlenek is jelentős mértékben befolyásolhatnak. A területi különbségek vizsgálata, okainak feltárása, illetve az egyes területek gazdasági, társadalmi helyzetének javítására tett lépések (amelyek döntően rövidtávon próbálnak változásokat generálni az adott területen) viszonylag hosszú időre tekintenek vissza. Nagy kérdés azonban, hogy e beavatkozások képesek-e hosszabb távon a területi hátrányokkal rendelkező térségek/társadalmi csoportok kihívásait kezelni, illetve a fejlesztésre tett kísérletek mellett képesek-e az adott területen intézményi fejlődést is generálni, amely hosszú távon akár a humán tőke minőségének és mennyiségének növekedését eredményezheti (lásd Daron Acemoglu, Francisco A. Gallego, James A. Robinson közelmúltban megjelent tanulmányait). Ezek a napjainkban a közgazdasági gondolkodás fókuszában lévő institucionalista megközelítések egy-egy terület, térség vizsgálatánál egyfajta hidat képezhetnek a földrajzi és közgazdasági szemlélet között, feltérképezve a humán tőke és az intézmények szerepét¹ egyes térségek hosszú távú gazdasági fejlődésében.

Jelen tanulmány az angolul English Channel-nek, franciául La Manche-nak nevezett csatorna szigeteinek gazdasági, fejlődési pályáinak vázlatos, összehasonlító elemzésére koncentrál. Az utolsó jégkorszak végéig e szigetek egybefüggő szárazföldet alkottak a normandiai partvidékkel, illetve a brit partok mellett elhelyezkedő szigetek is csak a tengerszint megemelkedésével „keletkeztek” és szakadtak el a kontinenstől. A vizsgált terület szigetei esetében, amelyek meglehetősen hasonló földrajzi, természetföldrajzi adottságokkal rendelkeznek, fejlődési pályáikat tekintve jelentős különbségek mutatkoznak.

E különbségek a földrajzi elhelyezkedés (a Brit-szigetekhez, vagy Franciaország partjaihoz esnek-e közelebb), az adott szigetek mérete, földrajzi elhelyezkedése és természeti erőforrásai (elsősorban a korábbi történelmi korokban, a rendelkezésre álló erőforrások mekkora lakosságszám ellátását képesek biztosítani) mellett alapvetően a Csatorna által elválasztott két gazdasági, politikai hatalom, az Egyesült Királyság és Franciaország múltbeli viszonyrendszerének alakulására vezethetők vissza. E sajátos viszonyrendszer eltérő intézményeket, igazgatási, közigazgatási rendszereket és az autonómia különböző fokozatait eredményezi annak függvényében, hogy az adott szigetek melyik gazdasági, politikai egységhez tartoznak, illetve a két ország hogyan és milyen mértékben befolyásolta a múltban, és befolyásolja a jelenben az egyes szigetek gazdasági, társadalmi struktúráit, igazgatását.

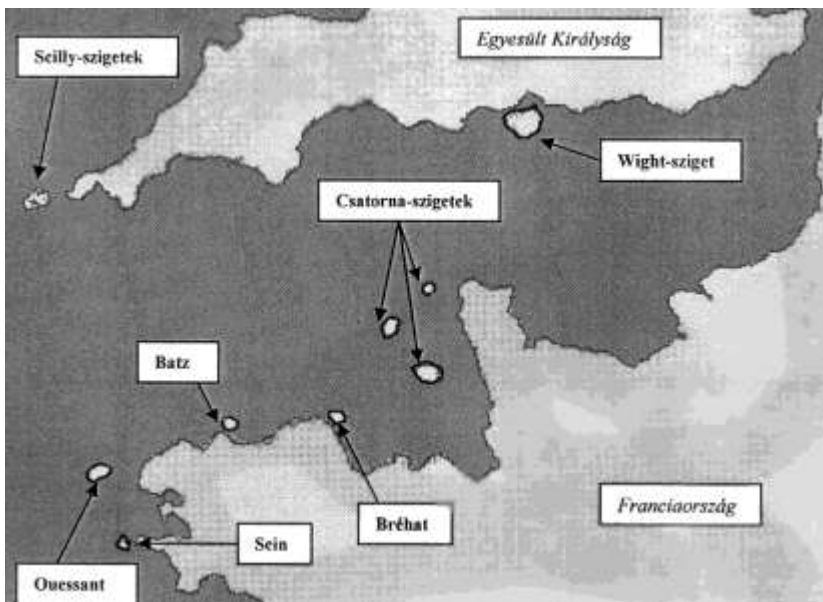
---

¹ a tanulmány későbbi részében vizsgált Csatorna-szigetek humán erőforrás fejlesztéssel kapcsolatos stratégiái a JOURNAL OF EDUCATIONAL SCIENCES folyóiratban olvashatóak (Zadori, 2016)

A következőkben a Csatorna nagyobb szigeteinek vázlatos bemutatására kerül sor, meghatározva az a 3 szigettípust, amely a vizsgált térségben, hasonló adottságokkal rendelkező területeken eltérő fejlődési pályákat eredményez.

Csatorna-szigetek

A Csatorna-szigetek Normandia partjai előtt helyezkednek el. Területükön két kormányzóság található, a 98 069 fő lakossággal rendelkező és 116 négyzetkilométer területű Jersey és a hozzá kapcsolódó kisebb szigetek, illetve a 66 297 fős, 65 négyzetkilométer területű Guernsey Kormányzóság a hozzá tartozó Alderney, Sark, Herm, Jethou szigetével és néhány kisebb szigettel együtt.² A szigetek az Egyesült Királyság koronagyarmatai, az Egyesült Királysághoz kizárólag az angol koronán keresztül kapcsolódnak, mivel a mindenkor angol uralkodó egyben Normandia hercegi címét is viseli. Az Egyesült Királyság kormánya csupán a védelemért és külkapcsolatokért felelős, minden egyéb ügy, beleértve az adórendszert is a kormányzóságok hatáskörébe tartozik.

Forrás: saját szerkesztés

A szigetek nem tagjai az Európai Uniónak és nem is társult tagjai, csupán korlátozott, speciális kapcsolatuk van az EU-val, amit az Egyesült Királyság csatlakozását deklaráló 1972-es törvénye szabályoz.³ Ezen rendelkezések szerint a szigetek részei az EU vámterületének, a közösségi vámtarifák, adóterhek és egyéb mezőgazdasági importkvóták szabályozzák a kereskedelmet abban az esetben, ha EU-n kívüli országról van szó és a tagországokkal a szabad kereskedelem, áruk és szolgáltatások szabad áramlása valósul meg. Más szabályozás nem vonatkozik kötelező jelleggel a szigetekre.⁴

² CIA The World Factbook (2016)

³ A Brexit hatásai jelen pillanatban még nem látszanak tisztán, de várhatóan nem befolyásolják érdemben a jelenlegi speciális helyzetet, a szigetek továbbra is az EU vámterületének részei maradnak.

⁴ Zádori I. (2008): Csatorna-szigetek történetileg változó gazdasági-társadalmi kihívásai. In: Tér és Társadalom, 2008. 2. szám, pp. 203-228.

Az utolsó jégkorszak végéig a szigetek egybefüggő szárazföldet alkottak a normandiai partvidékkel, csak a tengerszint megemelkedésével szakadtak el a kontinenstől. A feltárások szerint emberi jelenlétnek megközelítően 5000 éve vannak nyomai a szigetekon. A leszakadás azonban csak lassan ment végbe, és a későbbi korokban is viszonylag könnyen elérhető volt a szárazföldről, a gazdasági, társadalmi, kulturális tevékenységek tekintetében a lényeges folyamatok megegyeztek a kontinensen tapasztaltakkal. Időszámításunk szerint 56-ban kerülnek a Csatorna-szigetek római fennhatóság alá. Guernsey római neve Sarnia, és a rómaiak elsősorban kereskedelmi bázisként használták. Jersey-t Caesarea-nak, és Alderney-et Riduna-nak hívták. A későbbi korokban elsősorban a part menti hajózási útvonalak tekintetében volt jelentőségük a szigeteknek (bronzkor: ón és ólomforrások a Brit-szigetokről, már a római fennhatóság előtt is) és bár erősek a tengeráramlások, sok a szikla és a szirt, amelyek néhol különösen veszélyessé teszik a hajózást a világon szinte a legnagyobb ár-apály különbséggel együtt, a szigetek már ebben a korban fontos szerepet töltek be a tengeri kereskedelemben. Guernsey esetében kedvezőbbek a kikötési feltételek, Jersey esetében ugyanakkor a mezőgazdasági tevékenységek jutottak lényegesebb szerephez.

933-ban a szigetek viking fennhatóság alá kerülnek, amikor Rollo fia, Hosszúkardú Vilmos a Normandiai hercegséghez csatolja őket. A következő jelentős dátum 1066, amikor Hitvalló Edward halála után kialakult trónviszályt követően Hódító Vilmos, Normandia hercege elfoglalja Angliát, és királlyá koronázzák. Ettől az időponttól kezdve az angol koronához tartoznak a Csatorna-szigetek, de már ekkor saját önkormányzattal rendelkeznek. 933-tól 1204-ig a szigetek Normandiához tartoztak, elsősorban normann, világi és egyházi földbirtokosok uralma alatt, akik folyamatosan különféle kedvezményekkel próbáltak telepéseket a szigetekre csábítani, illetve próbáltak megtartani a népességet, ami nem volt „nehéz”, mert a klasszikus jobbágyság a szigetekon, ellentétben a szomszédos francia területekkel, soha nem jött létre. 1204. újabb fordulópontra volt a Csatorna-szigetek történetében. Ebben az évben János angol király II. Fülöp Ágost francia király hadműveleteinek eredményeképpen elvesztette Normandiát. A szigetlakóknak el kellett dönteniük, hogy továbbra is hűségesek lesznek az angol koronához, vagy az elfoglalt Normandiával együtt francia fennhatóság alá kerülnek. Angliát választották: ezért 1215-ben az immár Földnélküli János angol király bizonyos jogokat és privilégiumokat adományozott, amelyek lehetővé tették az Angliától független önkormányzatiságot.

Az 1204-es változások természetesen nem szüntetik meg a korábbi évszázados kereskedelmi, kulturális, családi, egyházi és egyéb birtokkapcsolatokat azonnal. Az egyik legerősebb kapcsolat az egyházi kapcsolat: 1204 előtt 14 normandiai egyház rendelkezik fiókegyházzal (és természetesen jövedelmekkel) a szigetekon, továbbá 2 normann püspökségnek és egy normann főesperességnek vannak birtokai és egyéb kintlévőségei Guernsey-n és Jersey-n. Ez nyilvánvalóan azzal jár, hogy a „jó gazdák” az egyházi kintlévőségeiket rendszeresen kontrollálják, és az adókat beszedik. A Csatorna-szigetekon található a 25 parókia még 1414-ben is a normann apátságok és egyházak fiókegyházaiként működik, csak 1568-ban kerültek angol felügyelet alá, amikor végül a winchesteri egyházkerülethez csatolják őket.

A szigetek hadászati stratégiai jelentősége miatt elkövetkező 200 évben a franciák nincsenek túlságosan kibékülve azzal, hogy a szigetek az angol fennhatóságot választották,

ezért több alkalommal megkísérlik elfoglalni a szigeteket, de a pusztításon kívül tartósan nem sikerül megvetni lábukat a Csatorna-szigeteken. Az „ütközőzóna” szerepkör a későbbi történeti korokban sem sokat változik, nem véletlen, hogy az elmúlt évszázadok folyamán komoly erődítési munkák zajlanak a szigeteken, amelynek jelentős része a mai napig láátható és fontos részét képezi a szigetek kulturális örökségének, turisztikai kínálatának.

A Csatorna-szigetek jelenlegi sikeressége és versenyképessége az Egyesült Királyság és a szigetek 1204 óta fennálló sajátos viszonyrendszerére vezethető vissza, ahol mindkét fél profitál a különleges státuszszabályok által fenntartott helyzetből. Az elmúlt több, mint 800 év egy olyan folyamatos és sikeres adaptáció története, ahol a szigetek sikeresen tudnak alkalmazkodni azokhoz a gazdasági változásokhoz, amelyek befolyásolására, alakítására komoly ráhatásuk nincsen, ugyanakkor sajátos helyzetükből fakadóan időről-időre képesek olyan termékek és szolgáltatások biztosítására, amely a külvilág számára érdekesek. A különféle történeti korokban más és más gazdasági tevékenységek biztosítják a szigetlakók jólétét és jóllétét, legyen szó gyapjútermékek előállításáról, hajóépítésről, kalózkodásról és csempészetéről, virág- és zöldségtermelésről vagy idegenforgalomról, és végül, a II. világháborút követő évektől a pénzügyi szolgáltatások kibontakozásáról.⁵

A Csatorna-szigetek és e szigetekhez hasonló jellegű pénzügyi központok felfutása az 1960-as évektől kezdődően indul meg, leegyszerűsítve a nemzetközi pénzügyi rendszerben bekövetkező változások hatására az onshore szabályozás elől „menekülő” onshore cégek offshore kötnék ki. Bár külső változásokra és az onshore szabályozásra a szigeteknek számottevő befolyása nincsen, számtalan olyan versenyképességi tényezővel rendelkezhetnek, amelyek a pénzügyi terület irányába történő elmozdulást nagymértékben elősegíthetik, és természetesen a külső szereplők számára is felértékelődhetnek a speciális státuszú szigetek, ahol bizonyos szabályokon kívüli, vagy a fennálló keretfeltételek kikapuit kihasználó tevékenységekre nyílik lehetőség. E fénykor azonban nem feltétlenül tart örökké, így a jelen lényeges kérdése a régi-új diverzifikációs lehetőségek (pl. turizmus, web-alapú gazdaság) felé történő elmozdulás mellett az, hogy hogyan lehet úgy a jelenlegi kedvező helyzetet eredményező tényezőket fenntartani, hogy közben a külső testületek, szereplők elvárásainak, előírásainak is többé-kevésbé meg tudjanak felelni.

A Csatorna egyéb, angol és francia szigeteit tekintve a 15-16. századtól szintén megfigyelhető a kereskedelmi tevékenységekbe történő intenzívebb bekapcsolódás, majd a csempészettől elkezdve a hajóépítésig, vagy éppen a zöldség-, és virágtermelésig itt is megtalálhatók a Csatorna-szigetek egyes időszakokat jellemző tevékenységeihez hasonló „válaszok”. Ezeket a szigeteket is az alkalmazkodási kényszer nyomta folyamatosan olyan lehetőségek kiaknázásának irányába, hogy az esetek többségében növekvő népesség ellátása és a jólét adott szintje fenntartható legyen, másrészt ugyanazon gazdasági-társadalmi környezetben lejátszódó tevékenységekről van szó, de a méretekben és az egyes folyamatok intenzitásában hatalmas különbségek mutatkoznak.

Scilly-szigetek (Isles of Scilly)

A szigetcsoport megközelítően 45 kilométerre helyezkedik el a szárazföldtől. Hasonlóan a Csatorna-szigetekhez, az ember megtelepedésének nyomai közel 4000 évesek, az első kö-

⁵ részletesen Zádori, 2008; Zádori, 2010

zösségek a Cornwall-félszigetről vándorolnak ide, és a szigetek azóta is folyamatosan lakottak. Később az 1. és a 3. század között a római fennhatóság alá kerülnek. A szigetek azonban soha nem élveznek olyan autonómiát, mint a Csatorna-szigetek, közigazgatásilag évszázadokon keresztül a cornwall-i hercegséghez tartoztak, és rendszeresen bérlők kezelték és irányították a szigeteket.

Napjainkban az alig több mint 16 négyzetkilométer területen 2300 fő él, és bár saját önkormányzattal rendelkeznek (Council of Isles of Scilly), a szigetek nem függetlenek, Cornwallhoz, illetve a South West England régióhoz tartoznak. Gazdasági tevékenységeket tekintve a 15-16. századig alapvetően önellátásról beszélhetünk, majd ettől kezdve hasonló jellegű, de jóval kisebb volumenű tevékenységek figyelhetők meg, mint a Csatorna-szigeteken. A tengeri kereskedelemben történő bekapcsolódás lehetőségei erősen korlátozottak, de halászat, a tengeri hínár gyűjtése és feldolgozása, később a csempészet, és hajóépítés a 18. század közepétől komolyabb szerephez jut a szigetek gazdasági életében, a rengeteg zátony és nehezen hajózható partmenti vizek a szigetek mellett haladó forgalmas tengeri útvonalak miatt pedig a révkalauz-tevékenységeknek, és nem utolsósorban a hajótörések-ből származó plusz források növekedésének kedveznek.⁶ A 19. század közepétől a virág-, és zöldségtermelés felfutása figyelhető meg, a nagyrészt fagymentes időjárás, és a viszonylag enyhe éghajlat miatt előbb érnek be a virágok, zöldségek, mint a szárazföldön. Az egyre fokozódó verseny, illetve a vitorlások eltűnése nehéz helyzetbe hozza a szigeteket, amelyből a 20. század elejétől a rendszeres hajó –, majd később repülőjáratok beindulásával a turizmus jelenti a kivezető utat. Napjainkban a mezőgazdasági tevékenységből már egyre kevesebben élnek, ugyanakkor meghatározó szektorként a turizmus jellemző és a lakosság jelentős része ebből él. Az idegenforgalom a kedvezőnek mondható éghajlat és természeti adottságok ellenére erősen szezonális⁷, ahol leginkább kisvállalkozások dominálnak, igazán komoly fogadó kapacitások nélkül.

Wight-sziget (Isle of Wight)

A sziget a maga 380 négyzetkilométerével a legkisebb megye és legnépesebb választó körzet az Egyesült Királyságban. A Wight-sziget az utolsó jégkorszak vége után vált szigetté, amikor, hasonlóan a Csatorna-szigetekhez, az emelkedő tenger elvágtatta a szárazföldtől, de a parttól való csupán néhány kilométernyi távolság igazi elszigeteltséget soha sem jelentett. A normann hódítás egy új pozíciót hozott létre (Lord of the Isle of Wight), a szigetet tehát különálló egységként és nem valamelyik partmenti terület részeként igazgatták, azonban 1293-ban az utolsó normann birtokos, Lady Isabella de Fortibus halála előtt eladta a Wight-szigetet I. Edward angol királynak. Több évszázadon keresztül elsősorban a mezőgazdasági tevékenységek domináltak, az enyhe éghajlat miatt a 18. századtól kezdve főleg uborkát, paradicsomot, fokhagymát és egyéb zöldségeket, valamint szőlőt és levendulát termeltek. Korábban a szarvasmarha-tartás és a tejtermékek előállítás is jelentős volt, de napjainkban ez már minimálisnak tekinthető.

⁶ Crispin Gill: *The Isles of Scilly. The Island Series.* David&Charles, 1975

⁷ A szezonális turizmus a Csatorna más szigeteihez hasonlóan ebben az esetben is szezonális munkavállalást eredményez, ahol a szükséges munkaerő jelentős része a szomszédos, szárazföldi területekről, vagy éppen Közép-Kelet Európából érkezik. Komolyabb gazdasági tevékenységek esetén, hasonlóan más területekhez, a munkaerőkölcsönzés sajátos formái is megfigyelhetők. Az európai, illetve a közép-kelet európai trendekről részletesen olvashatunk Nemeskéri Zsolt és szerzőtársai (Nemeskéri, 2010) munkájában.

A 19. század elejétől itt is megfigyelhető néhány hajóépítő műhely felfutása, de koránt sem olyan szinten, mint a Csatorna-szigetek esetében. A 19. század második felétől a sziget jelentős üdülőhellyé kezd válni, majd miután Viktória királynő felépítteti az Osborne House nevű nyári nyaralóját, a Wight-sziget hamar az európai uralkodóosztály kedvelt nyaralóhelyévé válik. Napjainkban a fő iparág, egy-két speciális ipari tevékenységen kívül (ilyen például a szélturbinákhoz a lapátokat gyártó Vestas nevű cég), továbbra is a turizmus, különösen a rendezvényturizmusnak vannak komoly hagyományai a szigeteken, a rockfesztiváloktól kezdve a komoly hagyományokra visszatekintő, évről évre ismétlődő nagy vitorlásversenyekig (Cowes Week – Sailing Regatta, Admiral's Cup, Commodores' Cup). A rendszeresen ismétlődő rendezvények több százezer embert csábítanak a 138.000 fő lakossággal rendelkező szigetre, ahol e nagyszámú turista jelentős része belföldi.⁸

Ponant-szigetek⁹

A Franciaország nyugati partjainál elhelyezkedő több száz partmenti sziget közül csupán 15 lakott folyamatosan: Chausey, Bréhat, Batz, Ouessant szigetei az Angol-Csatornában, Bretagne északi partjainál helyezkednek el, a többi sziget pedig Bretagne nyugati, illetve déli részén (Molène, Sein, Glénan, Groix, Belle-Île en Mer, Houat, Hoëdic, Ile aux Moines, Arz, Yeu, Aix).¹⁰ A 100 és 5000 fő közötti lakossággal rendelkező szigetek szárazföldről való távolsága (a távolság néhány 100 métertől 20 km-ig terjed), és eltérő mérete jelentősen meghatározza fejlődésüket, gazdasági, társadalmi viszonyrendszerüket. Éghajlatukat tekintve a telek enyhébbek, a nyarak hűvösebbek, mint a szárazföldön (korai zöldségek, virágok termelése itt is megjelenik). A szélfelőli oldalakon erős az erózió, az egyébként is vékony, de termékeny talaj szinte teljesen hiányzik, a szélalatti oldalon kedvezőbb feltételek, az emberi települések is itt találhatók. Csapadék viszonylag kevés, e szigetek nem igazán képeznek természetes akadályt és tengerszint feletti magasságuk sem számottevő.

Korábbi gazdaságukat tekintve a fő megélhetési forrást a halászat és a mezőgazdasági tevékenységek jelentették, de a mezőgazdaság volumenét tekintve meg sem közelítette az előbbit, sokkal inkább arról volt szó, hogy a helyi igényeket, vagy a helyi szükségletek egy részét ki tudják így elégíteni. A szigetek férfi lakossága számára további lényeges megélhetési forrást jelentett évszázadokon keresztül a kereskedelmi hajózás és haditengerészet is. A szigetek lakosságának ugrásszerű növekedése a 18. és a 19. században jelentkezik, néha egészen nagy népsűrűséget eredményezve, például az 0,58 négyzetkilométeres, a múlt században fontos halászati központként funkcionáló Sein-szigeten a népsűrűség 2213 fő volt négyzetkilométerenként 1936-ban.¹¹ Nyilvánvaló, hogy ennek a hatalmas népességnek

⁸ Wight-sziget hivatalos turisztikai oldala, <https://www.visitisleofwight.co.uk/>

⁹ Louis Brigand, Bernard Fichaut, Maurice Le Demezet: The changes that have affected the Breton Islands (Brittany – France): A Study Based on Three Examples: Batz, Ouessant and Groix. In: Sustainable Development and Environmental Management of Small Islands. Edited by W. Beller, P. d' Ayala and P. Hein. Man and the Biosphere Series, Volume 5, 1990. UNESCO Paris. pp. 197-213.

¹⁰ <http://www.iles-du-ponant.com/en/presentation-1>

¹¹ Louis Brigand, Bernard Fichaut, Maurice Le Demezet: The changes that have affected the Breton Islands (Brittany – France): A Study Based on Three Examples: Batz, Ouessant and Groix. In: Sustainable Development and Environmental Management of Small Islands. Edited by W. Beller, P. d' Ayala and P. Hein. Man and the Biosphere Series, Volume 5, 1990. UNESCO Paris., p. 200.

az ellátása külső források nélkül lehetetlen lett volna. Ez a helyzet azonban csak „ideiglenes”, hamarosan hanyatlás következik be, és az előbb említett Sein esetében 1975-ben csak 605 fő az összlakosság, jelenleg pedig alig haladja meg a 200-at.

A Ponant-szigetek a helyi önkormányzati szinten kívül nem élveztek semmiféle autonóm, vagy bármilyen megkülönböztetett státuszt, közigazgatásilag napjainkban is 6 különböző francia szárazföldi megyéhez és 4 régióhoz tartoznak. Egyedül Bretagne régiója rendelkezik egyfajta specifikus sziget-politikával, amely megpróbálja kezelni a periférikus helyzetből adódó problémákat. A 15 lakott sziget közötti kapcsolatokat az Association Les Îles du Ponant nevű szervezet fogja össze, amely az idegenforgalmi kínálat koordinált megjelenítése mellett a szigetek speciális helyzetéből származó kérdésekben igyekszik állást foglalni, közös érdekeiért kiállni, és azon munkálkodik, hogy a szigeti közösségek továbbra is aktív és attraktív közösségek legyenek, gazdasági, társadalmi és környezeti szempontból egyaránt. A jelenlegi gazdasági tevékenységeiket tekintve elsősorban az erősen szezonális idegenforgalomnak van komolyabb jelentősége, a „hagyományos” turisztikai kínálatot kiegészítve néhány érdekes kezdeményezéssel: ilyen például az 1999 óta Ouessant szigetén minden évben megrendezésre kerülő könyvvásár (Island Book Fair), melyek különféle, elsősorban francia nyelvterületen működő kiadók hagyományos bemutatkozásán túl elsősorban „sziget-témákkal” kapcsolatos kiadványok köré szerveződnek, kiállításokkal és konferenciákkal kiegészítve.¹²

A Csatornában elhelyezkedő két nagyobb sziget, Batz és Ouessant jól példázza, hogy a többé-kevésbé ugyanazon természeti, illetve gazdasági térben elhelyezkedő francia szigetek milyen fejlődési pályát futnak be. A mindössze 3,5 négyzetkilométeres Batz-szigeten az 1700 körüli 750 fős lakosság az 1700-as évek végére már 1000 fő fölé emelkedik, egészen az 1911-es 1363 fős „csúcsig”, onnantól kezdve megindul a hanyatlás, 1982-ben a lakosság csupán 745 fő a szigeten, napjainkban pedig alig 574. Az 1700-as évekre minden művelhető földterületen mezőgazdasági termelés folyik, szinte teljesen eltüntetve az eredeti ökoszisztémákat. A népesség növekedésével párhuzamosan egyre többen kerestek megélhetési lehetőséget a hajózásban: az 1800-as évek elején a férfi lakosság 50%-a a tengereket járta, 1846-ra ezek aránya már a 70%-ot is elérte.¹³ A sziget termékeny területei és a többi szigetnél is felbukkanó hínár-üzlet¹⁴ is sokakat vonzott a szárazföldről: egy 1868-as dekrétum lehetővé tette, hogy nem szigetlakók is bekapcsolódhassanak a hínár-üzletbe, ami újabb lökést jelentett a helyi gazdaságnak és a szárazföld közelsége is elősegítette a folyamatos kereskedelmi kapcsolatokat. Jelenleg a meghatározó turizmus mellett a korábbi korok gazdasági, elsősorban helyi mezőgazdasági tevékenységei figyelhetők meg a szigeten.

A 15,6 négyzetkilométer területű Ouessant szigetének lakossága 1700 körül 1400 fő volt, 1760-ra 1900, majd visszaesik 1600-ra 1790-ben, 1911-ben egyaránt 2500, 1982-re pedig visszaesik 1255-re. A szárazföldtől viszonylag nagyobb távolságra elhelyezkedő

¹² <http://www.enezgreen.com/en/destinations/atlantic/france/ouessant>

¹³ Ezért nevezték a szigetet a „nők szigetének”, ahol a gazdasági tevékenységek jelentős részét a férfiak hiányában, nők irányították.

¹⁴ Érdekes helyi gazdasági tevékenység és keresett exportcikk korábban a tengeri hínár: a parton összegyűjtött, illetve a kövekről, sziklákról leszedett növények egy részét frissen, a többit feldolgozva használták fel: megszáritották, elégették, és a hamu, ami sok nyomelemet, magnéziumot, káliumot tartalmaz, főleg talajjavításra került felhasználásra.

sziget meglehetősen elzárt volt a külvilágtól, és nem volt természetes jó kikötője sem. A 18. században szinte csak marha és juh pásztorok népesítették be. A 18. század második felében azonban sok szigetlakót soroztak be a haditengerészetbe (a francia hadikikötő, Brest csak egy ugrás!), akik számtalan, korábban ismeretlen kórt hoztak be a szigetre, amely a népesség jelentős csökkenését okozta. A 19. század közepétől kezdve egyre népszerűbb a kereskedelmi hajózás, és egyre kisebb a jelentősége a hagyományos agrártevékenységeknek, az állattenyésztés hanyatlásnak indul, és a továbbra is eléggé elzárt szituációból sok esetben a kitorési lehetőség a kivándorlás. Az egyszektoros gazdasági specializáció azonban jelentősen sérülékennyé teszi a helyzetet: 1954-ben még 300 fő volt a kereskedelmi hajózásban foglalkoztatottak száma, de ez a szám az 1980-as évekre 114-re esett vissza.¹⁵ A szárazföldi hatóságok és a regionális szervek megpróbálnak segítséget nyújtani új gazdasági tevékenységek felé történő elmozduláshoz: a megoldás ebben az esetben is a turizmus lehet hosszabb távon.

Végül érdemes szót ejteni a Csatorna-szigetekhez legközelebb eső Chausey szigetéről is. A mindössze 3,5 km hosszú és 1,5 km széles, jelenleg 12 fős lakossággal rendelkező, a Csatorna-szigetek, valamint a francia szárazföld között elhelyezkedő apró szigetet hosszú időn keresztül komoly rivalizálás folyt Franciaország és Anglia között. A korábban a Mont-Saint-Michel-i apátságához tartozó Chausey-t 1204 és 1499 között egyfajta előretolt helyőrségként Jersey-ről kormányozták, majd elhagyták az angolok, minden bizonnyal azért, mert a kis területű szigetet, amely fekvésén kívül nem rendelkezett igazi, a külvilág számára is érdekes kínálati elemekkel, a 100 éves háborút követő időszakban már nem volt érdemes tovább tartani.

Összegzés

A Csatorna szigeteinek kedvező fekvése, az európai centrumterületek felemelkedésével többé-kevésbé párhuzamos fejlődése, két markáns, és egymással szembenálló kultúra határán elhelyezkedő ütközőzóna volta alapvetően kedvező feltételeket biztosít a sikeres adaptációs megoldásokhoz. A 15-16. századtól kezdődik meg a szigetek bekapcsolódása egyre intenzívebben a regionális és a nemzetközi kereskedelembe és a különféle gazdasági tevékenységekbe. A Csatorna szigeteit tekintve 3 jellegzetes típus különíthető el: az első csoportba a Csatorna angol oldalán elhelyezkedő szigetek tartoznak, viszonylag kevés önállósággal és a szárazföldhöz hasonló gazdasági, fejlődési pályákkal. Ugyanez a helyzet a Franciaország partjainál elhelyezkedő szigetek esetében is, ahol a jelenlegi állapotot egyrészt a földrajzi elhelyezkedés, másrészt a két rivális ország múltbeli territoriális „viselkedése” határozza meg. A harmadik csoportot a Brit-Csatorna szigetek, Guernsey és Jersey jelentik. A csoportképző ismérv ebben az esetben is a territorialitás, ahol a szigetek sajátos autonóm helyzetüknek és speciális státuszuknak köszönhetően az első két csoporttól eltérő fejlődési pályát futnak be, ahol a magasabb fokú önállóság több mint 800 éve sajátos versenyképességi tényezőként biztosítja a két kormányzáság sikerességét.

A Csatorna-szigetek vonzó geostratégiai pozíciója és az 1204 óta fennálló sajátos autonómiája kedvezett a sok esetben szintén sajátos kereskedelmi tevékenységek kibontakozásának. E kapcsolatrendszerben azonban a szigetek nem alárendelt szerepkörben, hanem

¹⁵ Uo. p. 207.

kvázi egyenrangú félként próbálták kihozni az adott gazdasági-politikai szituációból a lehető legjobbat, ami hosszú távon vizsgálva a két kormányzóságot, összességében sikeresnek bizonyult. Kereskedelmi kapcsolatok már az egészen korai periódusokban is megfigyelhetők, amelyet a kontinens és a Brit-szigetek közelsége, valamint a szigeteknek a kereskedelmi hajózásban betöltött különleges szerepe eredményez, hiszen a sajátos földrajzi fekvés és kikötési lehetőségek miatt az erre a korra jellemző partmenti hajózáshoz a szigetek kedvező adottságokkal rendelkeznek.

Az intenzívebb közvetítő, illetve nemzetközi kereskedelembe történő bekapcsolódás különösen a 16. századtól indul be látványosan, amikor a növekvő népesség ellátásából fakadó problémák és az adott kor gazdasági szükségleteinek megfeleltethető, rendelkezésre álló erőforrások kimerülése miatt egyre nagyobb diverzifikációs kényszer nehezedik a Csatorna-szigetekre. A folyamatosan változó külső gazdasági kihívások, nemzetközi cserearány-változások és a piaci verseny időről időre újabb és újabb gazdasági tevékenységeket generálnak a szigetekeken. A sikeres adaptációk folyamatosan biztosítják a vizsgált szigetgazdaságok fenntarthatóságát, számottevő külső segítség nélkül, ugyanakkor az évszázadok óta jól működő folyamatokban kitüntetett szerephez jut az Egyesült Királysággal fennálló sajátos viszonyrendszer fenntartása és menedzselése is.

A Csatorna-szigetek esetében sajátos kettősség, passzív és aktív kapcsolatrendszer egyaránt megfigyelhető a tenger „használatával” kapcsolatban. A 16. századig alapvetően a passzív kapcsolat dominál, kis volumenű kereskedelmi aktivitással, de ettől kezdve, hasonlóan Angliához, a földrajzi felfedezések hatására az aktív kapcsolatrendszer lesz dominánsabb. A szigetek nyitottabbá válnak, majd a 19. századi rendszeres hajójáratok beindulásával, valamint az egyre intenzívebbé váló hajóépítési tevékenységekkel még nagyobb lehetőségek nyílnak meg Guernsey és Jersey előtt. Ez a felfutás az 1870-es évekig tart, amikor a Csatorna-szigetek, más hajóépítési és komoly kereskedelmi szállítási kapacitásokkal rendelkező szigetekhez és szárazföldi kikötőkhöz hasonlóan, képtelenek megküzdeni az új technológiával, a gőzhajózás kihívásaival, vége a „3W” (wood, wind and water) gazdaságnak, az 1900-as évek elejére a korábban virágzó tengeri kereskedelmi szerepkör hamar a múlté lesz, „külső” szereplőkre hagyva a szigetek kereskedelmének koordinálását.

A II. világháború évei ugyanakkor rávilágítanak e rendszer sérülékenységre is: a kereskedelmi kapcsolatok és a korlátozott importlehetőségek hiányában a korábbi népességszám és életminőség nem tartható fenn. A német megszállás évei alatt az új, kritikus feltételek miatt megfigyelhető a többé-kevésbé önellátó rendszerhez való visszatérés, de a szisztematikus központi irányítás és kontroll ellenére sem biztosítható a helyi közösségek és a megszállók szükségleteinek folyamatos kielégítése. E sajátos történelmi helyzet arra enged következtetni, hogy a vizsgált szigetek fenntarthatósága – bármennyire is rugalmas és a sérülékenység csökkentésére irányuló átgondolt stratégiákkal rendelkező területekről van szó – a jólét és jóllét csak külső erőforrások bevonásával működtethető.

Az Angol-Csatorna további szigeteinek vázlatos áttekintéséből nyomon követhető, hogy ugyanazon földrajzi, gazdasági térben, nagyjából hasonló jellegű adottságokkal rendelkező szigetek az anyaországgal való sajátos autonómia és föderalisztikus kapcsolatrendszer nélkül nincsenek abban a helyzetben, hogy a Csatorna-szigetekhez hasonló pályát futtassanak be. Az egyes példákat áttekintve a vizsgált szigetek mindegyike többé-kevésbé

azonos történeti periódusban kezdett benépesülni. A földrajzi szempontból és az erőforrások tekintve is meglehetősen eltérő jellegzetességeket mutató szigetek történetében a kezdeti többé-kevésbé önellátás elég hamar átvált a külső kereskedelmi kapcsolatok irányába, és abba, hogy az egyes periódusokat vizsgálva sikerül-e mozgósítható erőforrásokat, a külvilágot is “érdeklő” versenyképes elemeket találni, melyeket képesek kamatoztatni, ki tudják-e használni speciális pozícióikból fakadó előnyeiket, képesek-e úgy menedzselni az anyaországokkal, háttérterületekkel kapcsolatos viszonyrendszerüket, vagy nem? Az egyes válaszokra azonban sok esetben a nem tipikus szituációk, történelmi véletlenek is komoly hatással bírnak. A külvilági trendek időről időre átértékelik a jól bevált gazdasági tevékenységeket, komoly strukturális kihívások rendszeresen történő jelentkezése figyelhető meg, amelyek folyamatosan új irányok felé nyomják a vizsgált szigetgazdaságokat.

Irodalom

- A People of the Sea. *The Maritime History of the Channel Islands*. Edited by A. G. Jamieson. New York (USA), Methuen&CO, 1986
- A *World of Islands*. An Island Studies Reader. Ed: Godfrey Baldacchino. Prince Edward Island, University of Prince Edward Island, 2007
- Ásványi Zs. - Bankó Z. - Barakonyi E. - Egerszegi Z. - Kártyás G. - László Gy. - Nemeskéri Zs. (2010): *A nemzeti, illetve határokon átnyúló munkaerő-kölcsönzés alakulása, hatása a foglalkoztatásra és a gazdasági folyamatokra*: Kutatási zárótanulmány. Szerk.: Ásványi Zsófia, Nemeskéri Zsolt. Dél-Dunántúli Humánerőforrás Kutató és Fejlesztő Közhasznú Nonprofit Kft, Paks.
- Brigand, L. – Fichaut, B. – Le Demezet, M. (1990): *The changes that have affected the Breton Islands* (Brittany – France): A Study Based on Three Examples: Batz, Ouessant and Groix. In: Sustainable Development and Environmental Management of Small Islands. Edited by W. Beller, P. d’Ayala and P. Hein, 1990. Paris, UNESCO (Man and the Biosphere Series, Volume 5)
- Calder, N. (1986): *The English Channel*. New York, Viking Penguin Inc.
- D. Acemoglu, J. Robinson (2013): *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty*. Crown Business, New York
- Diamond, J. és Robinson, J. A. (szerk.) (2010): *Natural Experiments of History*. The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
- Everard, J. A. – Holt, J. C. (2004) *Jersey 1204: The forging of an island community*. London, Thames & Hudson
- Gill, C. (1975): *The Isles of Scilly. The Fortunate Islands; Around The Waterways. The Island Series*. Devon (UK), David&Charles
- Johnston, P. (1994): *A Short History of Guernsey. 4th Editon*. Channel Islands, Guernsey Press Co.
- Le Rendu, L. (2004): *Jersey: Independent Dependency? The Survival Strategies of a Microstate*. Bradford on Avon (UK), ELSP
- Moore, D. W. (2005): *The Other British Isles. A History of Shetland, Orkney, the Hebrides, Isle of Man, Anglesey, Scilly, Isle of Wight and the Channel Islands*. North Carolina (USA), McFarland & Company Inc.
- Zádori I. (2008): *Csatorna-szigetek történetileg változó gazdasági-társadalmi kihívásai*. In: Tér és Társadalom, 2008. 2. szám, pp. 203-228.
- Zádori I. (2010): *Paradicsomtermesztéstől az adóparadicsomig a Csatorna-szigetek gazdasági kihívásai és válaszkísérletei*. Szakmai Szemle - A Katonai Biztonsági Hivatal Tudományos Tanácsának kiadványa, 2010. (2010) 2. 59-71. p.
- Zádori, I. (2016): *Education Challenges of Guernsey*. Revista de Stiintele Educatiei Journal of Educational Sciences 34:(2) p.